

ДИСКУСІЇ ТА ГІПОТЕЗИ

Арнольд Сокульський (Запоріжжя),
кандидат історичних наук

Культурні архетипи і концепти Хортиці: культурологічний вектор

Історико-культурні ландшафти острова Хортиця формувалися протягом багатьох тисячоліть, у співвідношенні духу (свідомості) і матерії (природи), суб'єкта і об'єкта. Їх філософське наповнення генетично близьке феноменалізму [1, 194–195].

Місцезаляження острова посеред Дніпра, зразу же після дніпрових порогів, між стародавньою Крарійською переправою, в північній його частині та зручним бродом в його південній плавневій частині, визначало його комунікативну роль на важливому водному транзитному шляху. Мередіальні й широтні шляхи сполучення визначали геополітичне значення острова, робили його стратегічно важливим форпостом Запорозжя – колискою такого суспільно-політичного феномену, як запорозьке козацтво.

Як свідчать археологічні, історичні, етно-лінгвістичні та інші артефакти, тут протягом кам'яної епохи (мезоліту – бронзи), а пізніше, із V по VII ст. нової ери склався проукраїнський етнос за участю етновпливів Північного Причорномор'я.

В різні часи хортицьке довкілля заселяли різні етноси й племена – середньостогівці, сівера, скіфи-борисфеніти, черняхівці, анти, русичі-бродники, половці, чорні клобуки, козаки...

Кожному етнокультурному ареалу відповідав певний духовний простір, домінували свої архетипи, концепти яких то безслідно зникали, то зашифровувалися в усних, археологічних, етнографічних пам'ятках, то висічені в камені і відтворені в кераміці – становили габітус історико-культурних архетипів і концептів, від середньостогівської доби до часів запорозького козацтва. Духовна нива Хортиці заговорила в українській культурі з середини XIX ст., в апогей народної боротьби за національну свободу, очолюваної українськими демократами, насамперед великим Т. Шевченком (1843). Творчий імпульс докозацтва, Хортиці поет отримав, скоріше за все від М. Гоголя, який вивів високохудожні коди колиски козацтва на острові Хортиця в безсмертній повісті «Тарас Бульба» [4].

Відвідування Т. Шевченком острова Хортиці на яблуневий спас 1843 р. прикувало увагу до легендарного острова таких митців і дослідників, як І. Рєпін (1880), В. Серов (1880), М. Лисенко (1878), В. Беренштам (1878), Афанасьєв-Чужбинський (1858), О. Гоголь (бл. 70-тих рр.), Я. Новицький (1879), Д. Яворницький (бл. 1895), Я. Щоголів (бл. 1894); представницької шеренги діячів вітчизняної культури XX ст.: І. Бунін (1898), О. Довженко (1932), Ю. Яновський (1930), С. Скляренко (бл. 1961), М. Киценко (1957), О. Гончар (60-ті рр.), П. Тронько (60-ті рр.), О. Апанович (60-ті рр.), М. Лиходід (60-ті рр.) та ін.

В системі історико-культурних цінностей Хортиця постала соціально-комунікативною парадигмою українства протягом століття, від відвідування Т. Шевченком до оголошення о. Хортиця національною святинею (1965 р.). Хортиця – історико-культурна система у всіх своїх динамічних взаємозв'язках визначала рівень «свідомісних» етнічних традицій в комунікативному процесі людства. Архетипні коди, створені на основі психосоціальних домінант пам'ятки Шевченком, Гоголем, Лисенком, ввійшли в скарбницю найталановитіших художніх творів світу. Джерелом їх творчості був хортицький національний ландшафт і культура козацтва – як система проникнення натуралістичного і субстанціонального першопочатків, які і стверджували певні соціальні ідеали, діалектику простору і часу [5, 57].

Що ж вважати хортицькими архетипами?

Острів, як систему природного й історико-культурного, чи окремі коди (архетипи): кам'яні укріплення епохи бронзи, рештки святилища – обсерваторії цієї ж доби, кам'яні мегалітичні моделі «яєць Індри», залишки мурованої архітектури культового об'єкту троянових часів, чи скіфський меч акінак V ст. до н.е. та меч середини X ст. каролінгського типу – недавно виявлених в закритих археологічних шарах легендарного острова?

Психосоціальні домінанти водночас сприймаються і як культурні артефакти, створені природою і допрацьовані людиною, як окремі інформативні повідомлення, або ж їх образи. Тобто їх можна сприймати як базові елементи культури, що формують константні моделі духовного життя, становлять типове в культурі. В античних культурах «архетип» [archē – початок, походження і грецьке τυπος – образ] [6, 25–26].

Тим не менше в літературі категорія «архетип» стала часто вживаною в сучасному гармонізуючому знанні. Юнг вживав її в значенні, коли сила художника виявлялась у вмінні «говорити архетипами» [7, 47]. Філософ А. Большакова пропонує «архетип» за сутністю розглядати як бінарну структуру, що передбачає єдність протилежностей, й спектр концепту «архетип» насамперед означає співвідношення «архетип і міт», «архетип і символ». Виділяють дві стадії в історичному розвитку «архетипу»: біопсихологічну форму, зв'язану з первісними міфологічними уявленнями, й ноосферичну, коли архетип отримує відображення власне в культурі [9].

Вперше проблема «архетипа» постала в науковій думці XX–XXI ст., як першобраз колективного без свідомого, увага до якого виникала в різних галузях знання. Так виникла орієнтація на «профілювання» проблеми архетипу, виокремлення найбільш перспективних напрямів, таких як літературні, загальнокультурні, історичні, філософські, політичні та ін. Здається більшість цього асоціативного ряду властива Хортиці, як феномену культури. Оксфордські словники, зокрема, політичний, не дають тлумачення «архетипу» як політичної категорії [10, 41]. Як літературна категорія по-англійськи «архетип» формується констанцією: «усталістю» літературознавства й не вивіреного універсалізму в розвитку до власне культурних відмінностей й смислів, які нерідко залишаються поза архетипною критикою, в зайнятості пошуком універсалій [37, 19].

У різні епохи, в культурах різних народів, «архетип» відтворює базові, сутнісні елементи ментального досвіду людства, в глибині якого утаємничений або зашифрований праобраз, який може представлятися як універсальний, наприклад, «воїн-вовк» або варіативна повторюємість «сірко», «хорт», «песиголовець». Плодотворна функція архетипу забезпечує його розвиток в літературі та культурі в цілому, дозволяє розглядати його в контексті можливого модуля буття – як певну матрицю для наступної актуалізації не виявлених прагнень, бажань, мрій людини в художній творчості. Тобто різночитання терміну виявляється ще й тому, що відсутні чіткі контури в його використанні різними митцями й дослідниками, де кожний вкладає різний сенс.

Російські філософи «архетип» подають як концепт: інваріантне ядро ментальності людини, видозмінюване у відповідності з конкретною історичною ситуацією, або в супротив до неї, або в адаптації до неї.

«Архетипи» – це базові концепти, що задають координати, в яких людина сприймає й осмислює світ й організовує свою життєдіяльність. Аскольдов-Алексієв «концепт» формулює «як мислення утворення, яке замінює нам в процесі мислення певну суму предметів одного й того ж ряду» [11, 37]. Дослідник концептів Ю. Степанов вказує на тотожність його з «поняттям», що частіше використовується у сфері логіки і філософії, а друге в націй й культурі. «Концепт, каже він, це мов би злиток культури в свідомості людини» [12, 43]. «Концепти» не тільки думаються, вони переосмислюються. Вони предмет емоцій, симпатій, антипатій, а іноді і зіткнень. «Концепт» – основна ланка культури в ментальному світі людини [13]. Якщо термінологічний об'єм поняття синонімний значенню, то «концепт» відповідає «сміслу», «сутності». Вертаючись до Юнга можна приймати «архетип» як «архаїчний глибинний концепт» [14, 718].

Отже, в силу глибокої інваріантності «архетип» можна позначити як деяку константу, що являє собою базовий «концепт існуючий постійно, або тривалий час» [15, 84–85]. Серед констант «архетип» займає особливе місце – адже це перший «концепт», визначаючий сутність розвитку цивілізації. Виступаючи в ролі константи, «архетип» є базовою моделлю людського світогляду. Наприклад, Хортиця – колиска козацтва. Ясно якого козацтва – запорозького. Явища українського прикордоння. Це первісна «ментальна освіта» або місток між «архетипом і концептом», між світом ментальним і світом реальним. В основі розуміння «архетипу» в культурі, думається, має лишатись класифікація концептів: їх поділ на наукові і художні. Останні повністю залежать від художньої індивідуальності і володіють ознакою неповторності при повторності із століття в століття, від одного сповідача до іншого. Як, наприклад, характеристика «січового товариства», запропонована М. Гоголем, і характеристики, дані сучасниками запорожців й іншими дослідниками за останні 300–400 років. Ніхто, крім Гоголя, так проникливо і природно не характеризував цього явища [16]. Кожний хортицький архетип у М. Гоголя відноситься до ряду високохудожнього і

належить до єдиного «резонансного простору». «Козацьке товариство», за Гоголем, – «архетип» художній, сформований в глибині творчого світу митця, у своїй перспективі, відкритий в безкінечність культурного безсвідомого, яке об'єднує автора з науковим розумінням його тлумачення. М. Гоголь був професором історії в Санкт-Петербурзькому університеті. Його «архетип» козацького товариства за точністю визначення не уступає науковому «концепту» – «козацьке товариство». Кожне явище індивідуального порядку, злите із загальним цілим, породжує знак, відгук, образ, ідею. Такі «архетипи» Хортиці як Вознесенський табір, Святослав, Байда-Вишневецький, їх внутрішня форма як «концептів» й «архетипів» є вічними образами культури, як «добро і зло» в філософії. Гоголь був надто вимогливим до себе. Він прагнув історичності в творенні архетипних моделей. Так, козацького полковника Тараса Бульбу він вивів із історично реального козацького ватажка Тараса Трясила [17, 490–496]. У Гоголя структура архетипів чітко обумовлена культурним контекстом. Про тодішню «воєнну школу» він констатував: «Там вам школа, там тільки наберетесь розуму», – говорив синам Тарас Бульба [18]. «Запорізька Січ – найкраща наука для молодих людей» – піддакували йому бувалі запорожці.

В сучасній культурології також спостерігається поділ архетипних моделей за ознаками: «загальне/конкретне», «загальнолюдське/національне». Хортиця – теж константа людського буття – проявляється в конкретних образах: «Хорс», «Байда», «Протолче», «Окоп Сагайдачного», «Скеля Сагайдака», «Козацька переправа», «Три Стоги» тощо. Культурологія ділить їх на «універсальні» й «етнокультурні» [19, 125–126]. Було б не справедливым вивчати Хортицю лише як злиток ідеально естетичних, художніх, наукових «архетипів і концептів». Хортиця – це і бінарна модель, як дихотомія: «добро і зло», «макрокосм і мікрокосм», «Христос й Іуда», «Моцарт і Сальєрі», «Григорій Потьомкін і Петро Калнишевський», однак, про це мова йтиме в кінці публікації. Між «архетипами» і символами межа тонка і чутлива. «Архетип» іноді є проявом символів і вказує на двохтисячолітній хортицький дуб, біля якого русичі виконували обряд жертвоприношення, або ж про 33 богатирів і Вознесенський табір, або Козацький дуб, ученого kota і золотого ланцюга... «Архетип» і символ – це і є рух до сутності, до дійсності, до імені.

Першим про Хортицю архетипами заговорив Т. Шевченко, використовуючи такі цивілізаційні концепти як Магір, Батько, Сестра, Брат, Друг, та архетипні образи «Гамалія», «Гайдамаки», «Іржавець». Зразу після відвідування Хортиці поет в «Гамалії» писав:

«Чи спиш, чи чуєш, брате Луже?

Хортице! Сестро?

Загула

Хортиця з Лугом: Чую, чую!»

К. Юнге про позицію Шевченка хортицького періоду писала: «Прекрасний образ виникне перед кожним, хто коли-небудь прочитає його палкі і ніжні, повні любові творіння» [20]:

«А піду я одружуся з моїм вірним другом,
З славним батьком запорозьким,
Та з Великим Лугом.
На Хортиці й матері
Буду добре жити...»

Хортиця у Шевченка найвиразніша із всіх архетипів – значущий внесок у розвиток національного самопізнання; вона істотно визначила зміст філософської культури України [21]. М. Гоголь, Т. Шевченко, М. Лисенко, І. Репін хортицькі архетипи оспівали наповненими барв і звуків, кольорів і відтінків у незабгненній мінливості стену лягли в основу їх доробку [22, 467].

Репінський архетип козацтва – «Запорожці» описав рецензент газети «Новости» у відгуку: «Картина так прекрасна, що про неї навіть писати важко. Інтерес до неї зростає й від того, що поруч виставлено майже 30 етюдів. Окремі етюди цілком варті картин. Дивлячись на них, глядач розуміє, як народилася і виросла в уяві художника ця дивна поезія козацької вольниці» [23]. Аби художник за все життя створив лише одних «запорожців», то і з ними він ввійшов би у когорту найвидатніших десяти живописців світу. А створив він близько 180 картин, етюдів, ескізів, в тому числі і втрачену «Козак на острові Хортиця». Хочеться думати – це теж був шедевр, який придбали між 1914–1915 рр. подружжя Шихобалови на виставці творів автора в Петербурзі [24, 515].

Хортицю вивчав видатний український композитор, музикант, етнограф, диригент, піаніст, основоположник української класичної музики, нарешті, вихованець лейпцигських професорів К. Рейнекса і Е. Ріхтера Микола Лисенко.

Гармонізувавши почуте і побачене на острові Хортиця М. Лисенко писав, що «найбільш відчутний пульс українського народного життя він відчув тут в 1878 р. в хортицькій археологічній експедиції Вільяма Беренштама». Архетип козацтва, створеного художником в лібрето «Запорожець за Дунаєм», виявився ідентичним його одному зізнанню: «Ви не можете уявити собі, земляче, – як допомогла мені та давня подорож на Хортицю. Картина Січі, козачих зборів, виборів кошового – хіба ж я написав би їх, якби не бачив власними очима залишки славної минушини?» [25, 9]. Хортицькі архетипи потужної художньої сили залишили своїй творчості перший російський нобелівський лауреат, письменник-реаліст у вигнанні Іван Бунін, відвідавший Хортицю наприкінці XIX ст., та російський історик М. Надєждін, який у статті «Геродотова Скіфія» писав: «Тут, на Хортиці, серед дикого грізно-величного ландшафту, він бачить найприсойніше місце поховання скіфських видів, саме тут, вірогідно, знаходилась міфічна колиска – та загадкова печера, у якій народилися Акафір, Гелон і Скіф – піднімалась святість цього місця. А як стверджують ті ж понтійські елліни, – дістався не раніше, ніж пройшов усю скіфську землю із заходу» [26, 84–85].

Вони, греки, влучно вклали в термін «архетип» сутність його, як початок або походження й *topos* – як образ. Скажемо просто: «*Архетип* – *прообраз, вроджені*

психічні структури, які є результатом історичного розвитку людини. Широко використовуються в теоретичному аналізі мітів» [27, 25], як це вважав К. Юнг.

Хортиця як бінарний архетип, оформлений сьогодні чи не на всіх проросійських телеканалів: «Інтер», «ICTV», «1+1», «Алекс» та ін. Бренди «Хортиця – абсолютна якість», «Хортиця – срібна чистота», «Хортиця – абсолютна чистота» та ін. Сприяє цій еритичності й збайдужіння українців до стану духовного поля нації, національних архетипів. Той стан, в якому на часі очутився легендарний острів Хортиця: національний заповідник, Державний геологічний заказник «Дніпрові пороги», туристична Мекка та ще цілий ряд епітетів можна приклеїти до пам'ятки, стан якої, протягом 20 років незалежності ніяк не покращився, ні природоохоронний, ні експозиційний, ні рекреаційний, ні в контексті реалізації широко відомої постанови сорокарічної давності, прийнятої під бурхливу рекламу й всеукраїнське схвалення радянським урядом України Постанови «Про увічнення пам'ятних місць, зв'язаних з історією запорозького козацтва» [28, 9].

Минуло 45-річчя від прийняття цього вікопомного документу, а наслідки виявилися гротескними, безбарвними. Передумови в постсталінській імперії не сприяли ніякому втіленню в життя «національної» постанови. Бінарність історіографії подій й процесів тоді визначалася домінуванням у суспільній сфері життя таких історико-філософських мотивів, які повністю слідували внутрішньополітичному курсу радянської доби [29, 32]. «Абсолютним нулем» (-273°C) закінчувалися візити на Хортицю Президентів «козацької держави». На кургані «Козацької слави» так і не постав «архетип» в бронзі «Козаки на чатах», досі не створено постійно діючої експозиції музею історії запорозького козацтва, а продовжують бити копійку з відвідувачів музею ще на старій, радянській експозиції «Історія Запоріжжя», територією заповідника ніхто не займається, різко скорочуються історико-культурні ландшафти. Прикладом некомпетентних підходів є «перемодернізація» блоку відвідувачів заповідника в олігархічний будинок розпусти, який приватизував місцевий олігарх надто сумнівної репутації. Школярам ніде купити булочку, ніде випити склянку води – в олігархічну добу не має навіть громадського туалету на транспортній стоянці музею. – а що є?

Муляж «Запорозької Січі», якої не було в природі, біля неї гранітний пам'ятник, що має уособлювати Тараса Бульбу. На щастя, М. Гоголь цього не бачить! На цю неавтентичність місцеві влада і «Запоріжсталь» не без участі Президента України В. Ющенка вже втратили понад 15 млн грн. Кошти продовжують витрачати, адже тепер треба виправляти будівельні недоліки та й експонувати об'єкти іграшкової Січі.

Іншим прикладом некомпетентних підходів в створенні стратегії заповідника стало будівництво мостових переходів через о. Хортиця, які не вирішують транспортної проблеми міста, спланованого обабіч проспекту ім. В. Леніна. Шестирядна, із з'їздами на Хортицю, транзитна автотраса гуркотітиме через центр міста і набережну Дніпра, природні ландшафти Хортиці приречені і будуть перетворені в потеруху. За висновками

екологічних експертів, природне середовище і довкілля о. Хортиця станом на початок 2012 р. перебуває в критичному, не відтворювальному стані. Через відсутність наукової основи розважальний, або, як модно зараз звучить з вуст сучасної адміністрації заповідника, «інтерактивний» характер використання національного «архетипу» на Хортиці неодмінно приводить до гротескного зображення історії козацтва, буфонади й бутафорії зображальних й експозитивних засобів.

Через безгрунтовне вивчення культурної спадщини феномену української історії – козацтва, неможливо усвідомити й оцінити національний характер народу.

Бінарність, роздвоєння особистості і в архетипах, і на державному рівні призводять до існування двох протилежних цивілізаційних спрямувань в сучасній українській культурі, які шизофренічно виключають одна одну. Про українське національне протистояння сьогодні не говорить лише ледачий, правда, крім представників влади й олігархату. Російські хрести навколо музею, на кургані «Козацької Слави» в багатьох місцях о. Хортиця – бінарні спотворення історичної правди.

Місцева влада і її опорна сила олігархат регіону не збираються на о. Хортиця споруджувати будь-яке «Полум'я козацької слави». Все, що робиться – недолугі пари, хрести, «мамаї», «кобзарі» – вся це монументальна біжутерія ніякого відношення до проекту української мрії 60 років не має [30, 36].

Чому зайдам при владі і молодим хижакам в управлінні так легко вдається спотворювати національні концепти? – Відповідь одна. На межі 2002–2004 рр. їм вдалося підмінити козацьку концепцію Заповідника недолугою еkleктикою XVIII ст., а «оновлений» генеральний план розвитку заповідника de iure забезпечив диявольський шабаш на Хортиці.

Що таке «вбивати «архетипи»–«концепти» пам'яті» – писав перед своєю кончиною професор В.Д. Буряк, в своєму останньому есе про феноменологію острова Хортиця – це значить їх втратити назавжди. На поновлення (зміну – А.С.) архетипів потрібні століття, а часто і тисячоліття, бо вивести людину з власного біоенергетичного, образно геополітичного поля надто складно. Це можна зробити лише методом історичної інтенсифікації – війнами, насильством, вбивствами [31, 25]. Те, що відбувається на теренах архетипу «Хортиця», – бінарні константи затоплюють козацьку пам'ять, міста і села, регочуть і кривляться постмодерністичною потворою. Свідомісна відстороненість. Є народи артеріального тиску, а є венозного падіння [32, 22]. О. Довженко на початку 30-х років XX ст., створюючи кінострічку «Іван» на острові Хортиця, невдовзі після того занотував до щоденника:

«... остальное человечество должно нас презирать, если бы оно, человечество, думало о нас. У нас не государственная, не национальная и не народная психика. Мы вечные парубки, а Украина наша - вечна вдова» [33].

Хортицький архетип «Іван» у О. Довженка був змінений і в тематиці, і в манері. Фільм зображав завершальну фазу будівництва Дніпрельстану,

герой фільму – український селянин із глухого села – прозрівши, виявляє високий трудовий ентузіазм. Митець працював плідно: професор ВГНКУ, заслужений діяч мистецтв УРСР, народний артист РРФСР, Сталінська премія (1949), Ленінська премія (1958). Кіностудії ім. О. Довженка затверджено золоту медаль ім. О. Довженка «За краший воєнно-патріотичний фільм». Такий він – нащадок запорозьких козаків [34, 531].

Архетип, концепти, символи - матерія тонка і чутлива. Архетип є проявленням символів, і вказують на нього як на певну першопричину. Їх вивчення і проявлення передбачає наявність двоєдиного «генетичного коду», що утворюється в національному менталітеті в зразках світосприйняття, праобразу минулого, давнини глибокої, яка збереглася донині в якості «слідів», матриць, «відбитків» – і відповідних їм художніх образів, візців, моделей. Але останні мають виникати на правах повторів, постійних складових – і в національних, і в світових культурах в цілому, і в різній ідейно-художній спрямованості.

Висновки

Уявлення про «архетип» й «концепт» як про феномен колективного, безсвідомого, властиве тій чи іншій нації, існує із «спеціалізованих» репрезентаціях архетипу, як похідним від першого [35, 42]. Вищеописані процеси як «культурне безсвідоме» або «пам'ять культури» відображають процеси загальнокультурного і взаємозбагачення. Кращі зразки унікальних хортицьких концептів Т. Шевченка, М. Гоголя, М. Лисенка, І. Рєпіна сформували загальну хортицьку парадигму – виявляють вищу особливість культурних архетипів, створених художніми образами. Кожний із них виявляє і виявлятиме архетипність їх, як істинно художніх творів. Зберегти архетип на полі української культури – значить подолати негативи і бінарність постмодерністичної ідеологічної руйнівної парадигми. Бережімо архетипну зону пам'яті. Вона – свідомісне люстерко душі кожного етносу [36, 26].

Література

1. Сокульський А. Феноменологія культури // А.С. Сокульський. Культурологія. Словник-довідник. – Запоріжжя: Вид. Гуманітарного університету «ЗІДМУ», 2006. – 290 с.
2. Буряк В.Д. Історико-культурний архетип «Хортиця» у сучасній соціально-комунікативній парадигмі етносу / В. Буряк // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: «Історія запорозького козацтва: в пам'ятках та музейній практиці». Збірн. наук. праць. – Запоріжжя, 2010. – С. 24–25.
3. Сокульський А. Культурологія. Словник-довідник. – Запоріжжя: Вид. Гуманітарного університету «ЗІДМУ», 2006. – 290 с.
4. Перша редакція «Тараса Бульби» створювалася Гоголем дев'ять років (1838–1842); другу редакцію повісті Гоголь виконував паралельно з першим томом «Мертвих душ», тобто в період найвищої зрілості прозаїка.
5. Сокульський А. Національний ландшафт і культура козацтва / А. Сокульський // Матеріали конференції, присвяченої 360-й річниці початку

Визвольної війни 1648–1654 років Державного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» – Рівне, 2008. – С. 57.

6. Сокульський А. Культурологія. Словник-довідник...
7. Большакова А. От сущности к теории. – Теории архетипа / А. Большакова // Вопросы философии. – №7. – М., 2010. – С. 47.
8. Большакова А. Там само.
9. Большакова А. Там само.
10. Короткий Оксфордський політичний словник / Макяїн І., Макмілан А. / Переклад з англійської. – К.: Вид. Соломії Павличко «Основи», 2006. – 787 с.
11. Аскольдов-Алексеев С. Концепт і слово / С. Аскольдов-Алексеев // Русская речь: Учебн. серия. – Л., 1928.
12. Степанов Ю. Константы: Словарь русской культуры / Ю. Степанов. – М., 2001.
13. Степанов Ю. Там само.
14. Степанов Ю. Константы: Словарь русской культуры. – С. 718.
15. Степанов Ю. Константы: Словарь русской культуры. – С. 84–85.
16. Гоголь Н. Тарас Бульба: повесть / Н. Гоголь. – М., 1980.
17. Сокульський А. Гоголь Микола Васильович (1809–1852) // А. Сокульський // Козацька Хортиця. Монографія. – Запоріжжя: Вид. Класичного приватного університету та Національного заповідника «Хортиця», 2008. – 732 с.
18. Сокульський А. Гоголь Микола Васильович (1809–1852)...
19. Забіяко А. Архетипи культурні / А. Забіяко // Культурологія. Енциклопедія: в 2 том. – М., 2007. – Т. 1.
20. Юнге Е. Воспоминания / Е. Юнге. – М., 1914; орієнтуємось на Юнга, Карла Густава (1875–1961) швейцарського психолога й філософа-ідеаліста.
21. Долгинцева В. Традиции и особенности развития философской мысли в Украине / В. Долгинцева // Философия: курс лекцій. – Запорожье, 2002.
22. Сокульський А. Козацька Хортиця... - С. 467.
23. Художественное наследство И.Е. Репина. – Л., 1949. - Т. 2.
24. Сокульський А. Козацька Хортиця...
25. Кищенко М. Хортиця в героїці і легендах / М. Кищенко. – Дніпропетровськ: Промінь, 1972.
26. Надеждин М.П. Геродотова Скифия / М. Надеждин // Записки Одесского общества истории и древности. – Т. 1. - Одесса, 1844.
27. Сокульський А. Культурологія. Словник-довідник... - 290 с.
28. ЗП УРСР, 1965. – № 9.
29. Сокульський А. Проблема увічнення пам'яті козацтва (до 95-річчя від дня народження П.Т. Тронька) / А. Сокульський // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпровщини. – Запоріжжя, 2011. – Вип. 26.
30. Сокульський А. Проблема увічнення пам'яті козацтва ... - Там само.
31. Буряк В.Д. Історико-культурний архетип «Хортиця» у сучасній соціально-комунікативній парадигмі етносу / В. Буряк // Заповідна Хортиця. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: «Історія запорозького козацтва: в пам'ятках та музейній практиці». Спец. випуск. – Запоріжжя, НЗ «Хортиця», 2010.
32. Сокульський А. Монументальна «біжутерія»: запорізький вимір / А. Сокульський // Культурологічний вісник: науково-теоретичний щоденник Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя: Просвіта, 2011. – Вип. 27.
33. Довженко А. Дневник / А. Довженко. – К.: Дніпро, 1990.
34. Сокульський А. Козацька Хортиця...
35. Hardine R.E. Archetypal Criticism // Contemporary literary Theoky. Ed. G.D. Atkins and L. Morrow. Massachusetts, 1989.

36. Буряк В.Д. Історико-культурний архетип «Хортиця» у сучасній соціально-комунікативній парадигмі етносу ... - Там само. – С. 26.

37. Baldick Ch. The Conside Oxford Dictionary of literary Terms, Oxford, 2004.

38. Hardine R.E. Archetypal Criticism // Contemporary literary Theoky. Ed. G.D. Atkins and L. Morrow. Massachusetts, 1989.

Анатолій Петровський (Южноукраїнськ),
краєзнавець

Козацтво: міфи, стереотипи. Традиції та відновлення історії

*«Чужому навчайтесь
та свого не цурайтесь...»*

Феномен козацтва породжував в українській та російській історіографії значну кількість наукових тем. Через брак першоджерел тема походження козацтва залишається актуальною і до сьогодні. На XX науковій конференції «Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні», яка відбулася в Києві у 2011 р., професор В. Ластовський представив черговий варіант популяризованої версії про походження козацтва. Але доводиться знову повертатися до згаданої теми, оскільки ця версія не пояснює, чому так вийшло, що черкаси (стародавня назва козаків) з сім'ями наприкінці XVIII ст. десятками тисяч примусово виселялись з запорозьких земель на Дон і Кубань? Як сталося, що відомі феодали виявились (за популярною версією) першими організаторами козацтва, головними соціальними основами якого були рівність і особиста свобода? Не переконливою залишається теорія, що спочатку, рятуючись від диких азійських кочових орд, слов'янське населення відступило на північ під захист лісів, щоб вже, рятуючись від феодальної неволі, тікати до вільного степу.

Популярна версія трактує, що козацтво в українських степах стає відомим наприкінці XV ст. Але ж місто Черкаси засноване черкасами у 1284 р.¹. Печатка козаків Бого-Гардової паланки відома від 1770 р.². В XIV томі «Россия. Географическое описание нашего края» (1910 р.) [Новороссия и Крым] згадується знайдена в кургані біля Ольвіополя (м. Первомайськ) старовинна монета, на якій зображено скитського царя. Опис іншого боку монети збігається із зображенням козацької печатки³.

Під час суперечки за кордони Запорозьких Вольностей з російськими урядниками в часи Нової Січі запорожці посилалися на розмежування з сусідами в часи князя Вітовта,

